

KLASIKI O STARANJU IN SOŽITJU GENERACIJ

Jože Ramovš

Starostna puščobnost v *Dolgočasni storiji* Čehova

POVZETEK

Pisatelj Čehov prikaže v noveli *Dolgočasna storija* pojav starostne patologije, ko človek ob jasnem razumu ter sorazmerno ugodnih telesnih, duševnih in socialnih razmerah ne doživlja v ničemer več veselja in navdušenja, je stalno malodušen, nezadovoljen, notranje napet, nenehno doživlja tesnobo, nemir in otožnost, ne more spati, počuti se izčrpanega in na smrt bolnega, prihodnost doživlja črnogledo, v odnosih z drugimi tarna in kritizira, je nestrpen in nespoštljiv do vseh in do vsega, počuti se osamljenega in zapuščenega, sebe, druge in ves svet doživlja mračno, zapira se vase; v ničemer ne vidi smisla. To celostno doživljajsko in sožitno motnjo smo poimenovali starostna puščobnost. Kvalitativna analiza besedila je pokazala, da se razvija ob tem, ko človek ne sprejema svojega telesnega in duševnega pešanja, se ne prilagaja spreminjanju svojih vlog v družini, službi in družbi ter kljub jasnemu razumskemu uvidu v zgrešenost svojega zagrenjenega in črnoglednega doživljanja in ravnanja le-tega ne zmore usmerjati v pozitivne vsebine in možnosti, v vedro, sproščeno in poglobljeno staranje ter doživljanje smisla starosti. Pogostost tega pojava v vsakdanjem življenju, verjetnost za njegov porast ob staranju baby boom generacije in dejstvo, da preprečuje kakovostno staranje in medgeneracijsko sožitje, narekujejo njegovo empirično raziskovanje. Na osnovi analize je narejena poskusna definicija starostne puščobnosti. Posledice dobljenih spoznanj za oblikovanje programov za terapijo starostne puščobnosti in za njeno preprečevanje bodo predstavljene v drugem članku.

Ključne besede: Anton Pavlovič Čehov, staranje, medgeneracijsko sožitje, navidezno vitalni starostniki, klasiki o staranju in sožitju

AVTOR: *Dr. Jože Ramovš* je antropolog in socialni delavec. Zadnjega četrto stoletja dela predvsem na področju gerontologije. V ospredju njegove znanstvene, akcijske in pedagoške pozornosti so medgeneracijsko sožitje in komunikacija, osebna priprava na kakovostno staranje in družbena priprava na velik delež starega prebivalstva ter oblikovanje novih medgeneracijskih programov sodobne socialne mreže. Ob psihosocialnem raziskovanju išče gerontološka in medgeneracijska spoznanja tudi v drugih vejah današnjega in preteklega kulturnega ustvarjanja; v reviji *Kakovostna starost* je kot urednik uvedel občasno rubriko *Klasiki o staranju in sožitju*.

ABSTRACT

Old-age bitterness in A boring story by Chekhov

In short story *A boring story* writer Chekhov presents the phenomenon of old-age pathology. That phenomenon occurs, when an old person despite his relatively good physical, psychical and social conditions becomes constantly unhappy, pessimistic about the future, unsatisfied, internally tense, anxious, depressed, insomnic, exhausted, starts to feel terminally ill, starts to complain and criticise in his interpersonal relations, becomes intolerant and disrespectful towards everybody and everything, starts to feel lonely and abandoned, starts to have dark thoughts about him-self and everybody else, becomes unable to find sense in anything and becomes unable to get a quality sleep. We named that holistic disorder of experience and well-being an old-age bitterness. Qualitative analysis of the text has shown, that this disorder evolves, if a person is unable to accept his physical and psychical decline during ageing, if he is unable to adapt to changes in his family status, social status and working status and if he is unable to use the positive aspect of that changes and find a meaning in ageing, despite the understanding, that his bitterness and pessimism is wrong. The facts that this phenomenon is very common in everyday life, that we expect the increase in frequency of that phenomenon because of the current ageing of baby-boom generation and that the negative impact of that phenomenon on quality ageing and quality intergenerational relations is evident, are calling for the empirical research of that phenomenon. We used the analysis of the story for creating the working definition of old-age bitterness. The usefulness of gathered understanding of that phenomenon for the creation of programmes for prevention and therapy of old-age bitterness, will be presented in the next article.

Key words: Anton Chekhov, ageing, intergenerational relations, seemingly vital elderly, classicists about ageing and relations

***AUTHOR:** Dr. Jože Ramovš is an anthropologist and social worker. In the last 25 years he is mainly working in the field of gerontology. In the forefront of his scientific, practical and pedagogical work is good intergenerational communication, personal preparation for quality ageing, societal preparation for the growth of old population and invention of new intergenerational programmes for quality ageing and good intergenerational relations. Besides the gerontology and intergenerational research in the field of psychology and sociology, he is also interested in research of gerontological and intergenerational concepts in present and historic art; as the Good quality of old age journal editor he created occasional chapter, named The classicists about ageing and relations.*

1 UVOD

Anton Pavlovič Čehov (1860–1904) je bil v 20. st. med najpogosteje prevajanimi pisatelji in predvajanimi dramatik. Rusi ga prištevajo tudi med oblikovalce sodobne ruščine. Po poklicu je bil zdravnik. Njegovi osebni odliki sta bili humanost ter

čut za vsakdanjo stvarnost ljudi in za razmere, v katerih živijo. V duhu svojega časa je zelo zaupal v znanje kot pogoj za vsestranski napredek.

Med njegovimi deli zavzemajo posebno častno mesto novele in druge oblike krajše proze. Darja Kramberger (1967) pravi v Spremni besedi k slovenski izdaji Novel: »Čehov ne opisuje velikih dogodkov, izbira celo na prvi pogled neznatne teme. Dogajanje je izredno zgoščeno, omejeno na najnujnejše. Zdi se celo, da so novele brez pravega začetka in konca, izseki iz življenja, ki sta njihov začetek in konec zunaj novele. Potek dejanja je pičel. Vso skrb je Čehov posvetil iskanju značilnih trenutkov v razvoju dogajanja, tistih trenutkov in prizorov, ki odkrivajo bistvo. V takem načinu pripovedovanja dobijo poseben pomen posameznosti, nadrobnosti. Te so pri Čehovu tako vključene v celoto, da jih iz nje ni mogoče iztrgati, ne da bi pri tem izgubile svoj pravi pomen. Same zase so videti celo nesmiselne. Z njimi pa doseže psihološko prepričljivost in celo simbolni pomen.« (str. 182)

Med novelami, ki so v slovenščini tudi izšle s tem naslovom (Čehov, 1967), je *Dolgočasna storija* (str. 36–82). Ta, dobrih štirideset strani dolga zgodba nam je v tem članku osnova za vpogled v pomembno in aktualno gerontološko vprašanje. Čehov jo je objavil leta 1889 v časopisu pod naslovom *Iz zapiskov starega človeka*, naslednje leto pa v zbirki novel pod sedanjim naslovom.

Za gerontologijo je zanimiv prikaz starostne puščobnosti, ki se dogaja glavnemu junaku, slavnemu staremu medicinskemu profesorju in znanstveniku Nikolaju. Z njo je neločljivo povezan njegov zgrešen osebnostni razvoj in razvoj sožitja vseh oseb v tej Čehovi noveli. Profesor Nikolaj v nasprotju s prejšnjimi obdobji življenja ne doživlja v ničemer več veselja in navdušenja, ampak je stalno malodušen, potrta, pobit, jezljiv, nezadovoljen in notranje napet, nenehno doživlja tesnobo, nemir in otožnost, ne more spati in nima teka, preteklost in sedanost doživlja zagrenjeno, zelo ga je strah prihodnosti, doživlja jo črnogledo. V odnosih z drugimi stalno tarna, stoka, jadikuje, toži, obtožuje in kritizira, je nestrpen in nespoštljiv do vseh in vsega, počuti se osamljenega in zapuščenega, sebe, druge in ves svet doživlja mračno in odurno, zapira se vase. V ničemer ne vidi smisla. Telesno postaja tog, otrpel in odrevenel, počuti se izčrpanega in na smrt bolnega. To stanje starega profesorja Nikolaja dobro izrazi pojem starostna puščobnost.

Beseda **puščobnost** ni uveljavljen gerontološki niti psihosocialni strokovni pojem. Ta vsakdanja beseda dobro izrazi patološki psihosocialni razvoj glavnega junaka in z njim povezan sožitni slog drugih oseb v tej noveli, zato se nam zdi dobra za njegovo celostno gerontološko poimenovanje. Pojav je v vsakdanjem življenju pogost in usodno ovira kakovostno staranje in razvoj v starosti. Čehov ga je ubesedil tako mojstrsko, na jedrnat in rahlo humoren način, da se kar ponuja za osnovo raziskovanja o starostni puščobnosti na temelju klasičnega umetniškega besedila. Starostna puščobnost je huda vsakdanja tragika sto in sto ljudi, ki se zgubljajo v slepo ulico življenjske praznote, zagrenjenosti in s tem povezanega trpkega sožitja.

Psihiatrično bi to stanje lahko diagnosticirali kot depresivno, vendar bi s tem zajeli le duševno razežnost in do neke mere telesne in socialne posledice tega stanja. V tem prispevku pa želimo pojav dojeti antropološko celostno v nedeljivem

spletu telesnih, duševnih, duhovnih, socialnih, razvojnih in bivanjskih zmožnosti in potreb; celostni pristop je v gerontologiji pogoj za usmeritev v uspešno preprečevanje in reševanje patologije (Ramovš, 2003, str. 63 in sledeče) Zato moramo pojav poimenovati z vsakdanjo besedo in jo na temelju spoznanj opredeliti kot poskusni gerontološki strokovni pojem. Ta način prepreči, da bi usmerili razumevanje pojava in s tem povezano preventivno in kurativno ravnanje v psihiatrični koncept, ki ustreza svojemu področju, medtem ko je v okviru antropološke celote le ena od nenadomestljivih sestavin.

Človekova puščobnost je ena od hujših celostnih doživljajskih motenj (Ramovš, 1990, str. 125 in sledeče), ki usodno ovira osebnostni razvoj ter zastruplja vsakdanje doživljanje človeka in celoten sožitni slog njegovega ožjega socialnega okolja. Puščobnost je najpogostejša v starosti, zato smo jo poimenovali kar starostna puščobnost. Če so za kakovostno staranje značilne lastnosti *sproščenost*, *vedrina* in *enostavnost* – kot jih ob Hessejevem romanu *Igra steklenih biserov* analizira Wofram Kurz (1990), je starostna puščobnost s svojo dolgočasnostjo, odljudnostjo, sitnobo in pomanjkanjem vsakega smisla njeno nasprotje.

Sorodna starostni puščobnosti je *navidezna vitalnost* pri starih ljudeh. Pri njej je v ospredju preračunljivo, sebično manipuliranje z drugimi. Za medgeneracijsko sožitje in kakovostno staranje sta obe patologiji usodni. Navidezno vitalnost je leta 2001 odkrila Ksenija Ramovš pri analizi pogovorov mladih prostovoljcev s starimi ljudmi (Ramovš K., 2001), v reviji smo jo analizirali tudi na klasičnem literarnem primeru Turgenijevih *Očetov in sinov* (Ramovš J. in K., 2010).

Terenska raziskava reprezentativnega vzorca nad 50 let starega slovenskega prebivalstva kaže, da se jih počuti osamljeno nekajkrat tedensko 6,7 % in še toliko nekajkrat mesečno. Na vprašanja, koliko in kako pogosto se počutijo tesnobno, doživljajo nemir ter otožnost, so odstotki podobni ali nekoliko večji (Ramovš, 2013, str. 502). Ti in podobni raziskovalni podatki kažejo na starostno patologijo v smeri, ki jo raziskujemo v tem članku.

V sedanjem trenutku je v javnosti pretirana usmerjenost v slabo, nesmiselno in negativno. To slabi razvojno motivacijo v celotni skupnosti, srednja in starejša generacija pa se nevede uvajata v starostno puščobnost. Marko Pavliha je v kolumni *O čemernežih in godrnjavcih* iskriavo obdelal ta aktualni patološki družbeni pojav (Pavliha, 2017).

Vsakdanje izkušnje in raziskovalni podatki torej kažejo, da starostna puščobnost ogroža kakovostno staranje in lepo sožitje kar precejšnjega dela starejših ljudi. V gerontologiji je potreben strokovni vpogled v ta patološki pojav tako za razumevanje staranja kakor za oblikovanje metod za njegovo preprečevanje in zdravljenje.

Še dve metodološki opombi o načinu raziskovanja, ki je navzoč v tem članku.

Literarno besedilo raziskujemo s kvalitativno analizo. Pri tem posploševanje ob izbranih besedilih ni smiselno peljati do abstraktne splošnosti, kjer realnost staranja in sožitja ne bi bila več prepoznavna. Izbrana metoda nam omogoča iskati konkretne značilnosti izbrane in ne dovolj poznane starostne patologije; metodično podobno delajo biologi, ko skušajo v raziskovanju doseči obarvanost rakavih celic v živem tkivu.

Raziskujemo patologijo staranja in sožitja, da bi lahko razvijali metode za bolj zdravo, to je kakovostno, staranje in sožitje – torej proučujemo nekaj slabega s ciljem, da bi lahko krepili nekaj dobrega. Vrednotna usmerjenost je predpostavka, zato se ne postavljamo na etično nevtralnno stališče, kot da je starostna puščobnost enako vredna kakor njeno zdravo nasprotje: vedro, sproščeno in enostavno staranje v mirnem, sočutnem in solidarnem sožitju z vsemi.

2 SLIKA STAROSTNE PUŠČOBNOSTI V NOVELI

Čehov je novelo napisal kot osebne zapiske starega človeka. Junak zgodbe, profesor Nikolaj, se v uverturi zgodbe predstavi sam.

»V Rusiji živi zaslužen profesor Nikolaj Stepanovič tako in tako, tajni svetnik in vitez. Ruskih in tujih odlikovanj ima ta človek toliko, da mu študentje pravijo ikonostas, kadar jih mora obesiti nase. Njegovo znanstvo je kar najbolj aristokratsko; zadnjih petindvajset, trideset let ni bilo v Rusiji znamenitega učenjaka, ki bi ne bil vsaj za kratek čas znan z njim. Zdaj nima več prijateljev ... Mimo tega je član vseh ruskih in inozemskih univerz ... Vse to in mnogo drugega, kar bi se še dalo navesti, predstavlja tisto, čemur se pravi moje ime ...

V Rusiji je znano vsakemu pismenemu človeku, zunaj, v Evropi pa ga omenjajo na katedrah z dostavkom slavni in spoštovani ... Kajti z mojim imenom je tesno zvezana predstava o znamenitem, bogato nadarjenem in nedvomno koristnem človeku. Priden sem in vztrajen kakor velblod; in to je važno; in talentiran, kar je še bolj važno. Vrhu tega sem, mimogrede povedano, dobro vzgojen, skromen in pošten možak. Sploh ni najti na mojem znanstvenem imenu niti enega madeža, tako da se nima kaj pritoževati. Srečno je.

Človek, ki nosi to ime, se pravi jaz, imam dvainšestdeset let, plešasto glavo, vstavljene zobe in neozdravljivo nevralgijo. Kakor je bleščeče in lepo moje ime, tako sem mračen in oduren jaz sam. Glava in roke se mi tresejo od slabosti ...« (str. 36–37)

Uvertura se nadaljuje z opisovanjem številnih profesorjevih sedanjih slabosti in nekaj ugodnih značilnosti, ki jih skuša ohranjati iz svoje bleščeče preteklosti, npr. da pri predavanju še vedno drži poslušalce dve uri v pazljivosti. Vsa zgodba je opis tragike, ki jo doživlja profesor Nikolaj ob tem, ko mu pešajo telesne in duševne sposobnosti, propadajo medčloveški odnosi z vsemi ljudmi in doživlja svet okrog sebe čedalje bolj puščobno. Vse to se mu dogaja ob njegovem bistrem razumu.

Poglejmo torej nekaj značilnih besedil v zgodbi, ki kažejo starostno puščobnost.

2.1 OB PEŠANJU TELESNIH IN DUŠEVNIH MOČI

Nespečnost je zelo huda tegoba v starosti. Profesor Nikolaj pravi o njej:

»Kar se tiče mojega sedanjega načina življenja, moram predvsem povedati, da v zadnjem času ne morem spati. Če bi me vprašali: kaj je danes glavna in osnovna poteza mojega življenja, bi odgovoril: nespečnost. Iz navade se slečem in ležem točno o polnoči kakor prej. Zaspim kmalu, toda ob dveh se prebudim z občutkom, kakor da sploh nisem spal.« (str. 37)

Nato do jutra počne vse mogoče, sliši vse šume po speči hiši. Skupna značilnost vsega njegovega doživljanja v nespečnosti in zaradi nje je trpka otopelost – brez misli, brez kakršnih koli želja.

Enako zgovorna je pripoved o pešanju telesne in duševne moči pri predavanjih študentom, ki so bila prej vrhunec njegovega uspeha (str. 44–45):

»Noben šport, nobena zabava, nobena igra, nič mi še ni dalo takega užitka kakor predavanje. Samo pri predavanju sem se lahko ves prepustil strasti in sem razumel, da navdih ni izmišljotina pesnikov, temveč nekaj resničnega.«

Vzneseno in vzorno kakor za predavateljski učbenik opiše, kako se dobro predava in kaj je ob tem doživljal, nato pa hladnokrvno nadaljuje:

»To je bilo. Sedaj so mi predavanja samo v muko. Ne mine niti pol ure, ko pričnem čutiti nepremagljivo slabost v nogah in plečih; sedem v naslanjač, toda sedé ne morem predavati; čez minuto vstanem, nadaljujem stojé, potem sedem vnovič ... Usta mi postajajo suha, glas hripav, v glavi se mi vrti ... Da bi skrtil pred poslušalci svoje stanje, pijem vodo, kašljam, se pogosto vsekujem, kakor da me nadleguje nahod, pripovedujem šale ob nepravi priliki in slednjič končam predavanje prej, kakor bi moral. Predvsem me je sram.«

Njegovo opisovanje telesne in duševne slabosti se izteče v bister, toda jalov razmislek o izpuščanju svoje vloge iz srednjih let življenja, ki je pogoj za sprejemanje starostne vloge:

»Vest in razum mi govorita, da bi bilo najboljšé, kar bi mogel storiti – odpredavati fantom poslovilno predavanje, reči jim poslednjo besedo, blagosloviti jih in odstopiti svoje mesto človeku, ki je mlajši in močnejši od mene. Toda naj me sodi bog, jaz nimam poguma storiti po svoji vesti.«

Navedeni besedili o nespečnosti in o slabosti pri predavanju kažeta na običajno starostno pojemanje telesne in duševne moči. Zaradi daljšega življenja in zdravih let tega danes sicer še ne pričakujemo pri dvainšestdesetih letih, ampak precej pozneje, seveda pa se lahko zgodi že tudi prej. Tukaj nam ne gre za leta niti ne za samo pešanje, ampak za doživljanje enega in drugega. Navedeni besedili sta zgovorna primera **nepripravljenosti** na oboje. Stari profesor Nikolaj ne sprejema svoje starosti, zato **ne vidi nobene dobre možnosti v sedanji situaciji**. Ker sta starost in pešanje moči dejstvi, ki se jima ne more izogniti, je pasivno vdan v usodo.

Takšno napol jezno, napol otopelo doživljanje konca lepe preteklosti je pomembna sestavina starostne puščobnosti. Če te in drugih njenih sestavin ne raziščemo in ne dojamemo, pademo v poenostavitev, češ da je vzrok starostne puščobnosti sama starost ali pešanje telesnih in duševnih moči. To poenostavljeno stališče pa je »kratki stik«, ki izniči energijo in možnosti za preprečevanje starostne puščobnosti in za njeno zdravljenje, če do nje pride.

2.2 OB SPREMINJANJU VLOG V SOŽITJU

Sožitje sestavljajo odnosi v družini, službi in družbi ali natančneje: komuniciranje, sprejemanje in opravljanje vlog ter vzdušje v teh treh sožitnih okoljih. Komuniciramo iz svoje socialne vloge, v kateri se trenutno nahajamo; če je ne poznamo, ne sprejemamo ali ne obvladujemo, komuniciranje ne more biti kakovostno. Od

kakovosti komuniciranja pa je odvisno vzdušje v sožitju. Ker je med socialnimi vlogami bistvena tudi starostna, je poznavanje in sprejemanje svoje starosti pogoj za kakovostno sožitje. Če človek ne sprejema svoje starosti – z njenimi možnostmi in omejitvami vred, sožitje v družini, službi in družbi nazaduje, se kvari, dobesečno gnije oziroma trohni, kakor zgovorno kaže pripoved v noveli Čehova. Poglejmo nekaj značilnih besedil o tem.

»Moj dan se prične s prihodom žene. V sobo pride v spodnjem krilu, nepočesana, toda že umita, po cvetličnem odekolonu dišeča in s takim izrazom, kakor da je prišla nehote; in vsakokrat govori eno in isto: 'Oprosti, samo za trenutek sem prišla ... Že spet nisi spal?' Nato ugasi luč, sede k mizi in prične govoriti. Nisem prerok, a vem, o čem bo govorila. Vsako jutro eno in isto. Navadno se po vznemirjenem povpraševanju po mojem zdravju nenadoma spomni najinega sina, častnika, ki službuje v Varšavi. Po dvajsetem vsakega meseca mu pošilja po petdeset rubljev – in to je prvi predmet najinega pogovora.«

Ozadje tega jutranjega pogovora je razkorak med premajhnimi profesorskimi dohodki za življenje na visoki nogi družine v skladu s statusom, zato so zelo zadolženi, služinčad plačujejo z zaostankom. Ta redni jutranji pogovor kaže na obojestransko gnitje njunih trhljih odnosov. Žena v pogovoru z možem ne pride dlje od utemeljevanja izdatkov, prikritih očitkov za slabo stanje in poučevanja moža, kako bi lahko več zaslužil. Nadaljnja pripoved profesorja Nikolaja, kako doživlja ženo, kaže njun bolan odnos pa tudi, kako ne sprejema njenega staranja:

»Jaz poslušam, mehanično potrjujem in obvladujejo me čudne, nepotrebne misli, najbrž zato, ker ponoči nisem spal. Gledam ženo in se čudim kakor otrok. Osupel se vprašujem: ali je mogoče, da je ta stara, zelo polna, neokretna ženska s topim izrazom malenkostnih skrbi in strahu za košček kruha, s pogledom, zamegljenim od večnih misli na dolgove in uboštvo, da je bila ta ženska, ki zna govoriti samo o stroških in se smehljati samo cenenosti, nekoč – tista tenka Varja, ki sem jo tedaj strašno vzljubil zaradi njenega dobrega, jasnega razuma, zaradi čiste duše, lepote in kakor Othello Desdemono, zaradi 'sočutja' do moje vede. Ali je mogoče, da je to tista moja žena Varja, ki mi je nekoč rodila sina?

Pozorno opazujem obraz debele, neokretne starke in iščem v nji svojo Varjo, toda od minulega je ostal samo strah za moje zdravje in navada govoriti o moji plači kot o naši plači, o moji kapi – kot o naši kapi. Težko mi jo je gledati in da bi jo vsaj malo potolažil, ji pustim govoriti, kar hoče, in molčim celo, kadar krivično sodi ljudi ali kadar me pesti, zakaj se ne ukvarjam s prakso in zakaj ne izdajam učnih knjig.

Konča se najin pogovor vedno enako. Žena se nenadoma domisli, da še nisem pil čaja, in se prestraši. 'Kaj neki posedam tukaj,' pravi in vstane. 'Samovar je že zdavnaj na mizi, jaz pa klepetam. O bog, kako sem postala pozabljiva!'

Nato hitro odide, pri vratih pa se ustavi ter reče: 'Jegoru smo dolžni za pet mesecev. Ali veš? Kolikokrat sem že rekla, da poslom ni ostajati na dolgu! Plačati vsak mesec deset rubljev je dosti lažje, kakor za pet mesecev – petdeset!'

Onkraj praga se spet ustavi in reče: 'Nihče se mi tako ne smili kakor naša uboga Liza. Dekle študira konservatorij, občuje v dobri družbi, oblečena je pa, da se bog usmili.

Kožušček ima tak, da jo mora biti sram stopiti na ulico. Če bi bila hči koga drugega, bi še bilo, tako pa vsakdo ve, da je njen oče znamenit profesor, tajni svetnik!

In ko se obregne ob moje ime in položaj, nazadnje odide. Tako se prične moj delovni dan. Nadaljuje se ne bolje.» (str. 38–39)

V profesorjevi službi ostaja majhna svetla izjema v njegovem doživljanju ljudi osebni sluga Nikolaj. Negativno doživljanje svojega odnosa z drugimi v službi pa se pokaže že v kratkem odstavku, ko zelo kritično predstavi svojega pomočnika in verjetnega naslednika:

»V kabinetu sedi za svojo mizo nizko sklonjen nad knjigo ali preparatom moj prosekter Pjotr Ignatjevič, plešast, trebušen, priden, skromen, toda ne nadarjen človek, kakih petintridesetih let. Dela ta mož od jutra do noči, bere veliko, izvrstno pomni vse, kar je bral – in je glede tega zlata vreden; v vsem ostalem pa je – vprežni konj, ali še drugače rečeno, topoglava učenost. Značilne poteze tega vprežnega konja, ki ga ločijo od talenta, so tele: njegovo obzorje je ozko in ostro omejeno na stroko; izven nje je naiven kakor otrok. (...)

Druga poteza: fanatična vera v nezmotljivost znanosti, zlasti vsega, kar pišejo Nemci. Veruje vase, v svoje preparate, znan mu je smoter življenja in sploh ne pozna dvomov in razočaranj, od katerih sive nadarjeni ljudje. Suženjska ponižnost pred avtoritetami in pomanjkanje potrebe po samostojnem mišljenju. Težko je, ovreči mu mnenje, ki ga ima o kaki stvari, debatirati z njim pa je sploh nemogoče.» (str. 42)

Kako se kaže starostna puščobnost v družbi, širši in ožji osebni? Poglejmo jo ob štirih obiskih, ki jih profesor Nikolaj sprejme doma po predavanju.

Prvi je njegov kolega profesor, ki se je prišel za trenutek pogovoriti o službeni stvari. *»Predvsem skušava pokazati drug drugemu, da sva nenavadno vljudna in da zelo rada vidiva drug drugega. Jaz posajam v naslanjač njega, on mene; (...) vse je podobno temu, da drug drugega otipavava in se bojiva opeči.» (str. 46)*

Obisk uživaškega študenta, ki slabo študira in želi dobiti pozitivno oceno, se odvija za oba jalovo in konča s profesorjevo sodbo po njegovem odhodu: *»Gre neodločno v predsobo, se dolgo oblači, odide na ulico in najbrž spet dolgo premišljuje; ne spomni se ničesar, razen 'hudiča starega' na moj račun, gre v slabo restavracijo pit pivo in kosit, potem pa domov spat. Mir tvojemu prahu, poštenjak trudoljubni!« (str. 47)*

Pri obisku zdravnika doktoranda, ki ga pride prosit za mentorstvo in témo disertacije, vzplamti profesorjeva živčna nestrpnost:

»'Kaj neki hodite k meni, bi rad vedel?' kričim jezno. 'Ali je pri meni kramarija ali kaj! Jaz ne barantam s témami! Tisočkrat vas prosim, vse vas, pustite me v miru! Oprostite mi nerahločitnost, toda to mi res že preseda!' Doktorand molči in samo na ličnicah mu izstopi lahna rdečica. Njegov obraz izraža globoko spoštovanje do mojega znanstvenega imena in učenosti, v njegovih očeh pa vidim, da prezira moj glas, mojo ubogo figuro in moje nervozno kretanje. V svoji jezi se mu zdim čudak.» (str. 48)

Katja je dekle podobne starosti kakor profesorjeva hči Liza. V profesorjevem sožitju ima pomembno mesto. Pred rednim vsakodnevnim obiskom v njegovi pisarni jo predstavi:

»Pred osemnajstimi leti je umrl tovariš, okulist in zapustil sedemletno hčer Katjo in kakih šestdeset tisoč rubljev denarja. V svoji oporoki je za varuha postavil mene.

Do desetega leta je živela Katja v moji družini, potem smo jo oddali v inštitut in je živela pri meni samo v letnih mesecih za časa počitnic. Ukvarjati se z njeno vzgojo nisem utegnil, opazoval sem jo samo sem in tja, in zaradi tega morem povedati o njej kot otroku zelo malo.

Prvo, česar se spominjam in kar v spominu ljubim, je nenavadna zaupljivost, s katero je prišla v mojo hišo, s katero se je zdravila pri zdravnikih in ki se je vedno svetila na njenem obrazku. Včasih je sedela v kakem kotu z obvezanim obrazkom in je vedno kaj opazovala, in sicer z zanimanjem. Ali je gledala mene, ko sem pisal in listal po knjigah, ali ženo pri njenih opravkih ali kuharico v kuhinji, ko je lupila krompir, ali psa, ki se je igral, njene oči so nespremenljivo izražale isto, in sicer: 'Vse, kar se godi na tem svetu, vse je prekrasno in umno.' Bila je radovedna in je zelo rada govorila z menoj. Včasih mi je sedela za mizo nasproti, opazovala moje kretnje in mi zastavljala vprašanja. Zanimalo jo je, kaj berem, kaj počnem na univerzi, ali se ne bojim mrličev, kam dajem svojo plačo. (...)

Dostikrat je naneslo, da sem videl, ko so ji vzeli kako stvar ali jo brez vzroka kaznovali ali ko niso zadostili njeni radovednosti; v takih trenutkih se je na njenem obrazu stalnemu izrazu zaupljivosti pridružila žalost – in nič drugega. Nisem se znal potegovati zanjo, le kadar sem videl njeno žalost, sem občutil željo, da bi jo potegnil k sebi in jo pomiloval kakor stara pestunja: 'Sirotko moja mila!' Spominjam se, da se je rada lepo oblačila in parfumirala. V tem pogledu je bila podobna meni. Tudi jaz imam rad lepo obleko in dobre parfume. Žal nisem imel ne časa ne veselja, da bi bil zasledil začetek in razvoj strasti, ki je Katjo popolnoma obvladala že pri štirinajstih, petnajstih letih. Govorim o njeni strastni ljubezni do gledališča.« (str. 48–49)

V profesorjevem doživljanju je Katja najbolj svetel otok. Žal se v zgodbi skupaj z njim tudi ona čedalje bolj utaplja v zagrenjeno življenjsko dolgočasje. S čistim zanosom se je pridružila igralski skupini, se ogrevala za ustanovitev novega gledališča, se zaljubila in o vsem tem pisala profesorju čudovita pisma.

»Naj že bo, kakor hoče, leto in pol, dve leti je bilo očitno vse, kakor je prav: Katja je ljubila, verovala v svoje delo in bila srečna; kasneje pa sem jel v pismih opazati jasne znake upada. Začelo se je s tem, da mi je potožila zaradi svojih tovarišev – to je prvi in najusodnejši znak; če prične mlad učenjak ali literat svoje delovanje s tem, da se grenko pritožuje zoper učenjake in literate, se to pravi, da se je že utrudil in da ni sposoben za delo. Katja mi je pisala, da njeni tovariši ne hodijo k vajam in da nikdar ne znajo vlog; iz tega, da uprizarjajo nevredne drame, in iz vedenja na odru je videti, da občinstva ne spoštujejo; za povečanje skupička, edinega predmeta njihovih pogovorov, se ponižujejo dramske igralko ...« (str. 51)

Prepad med njeno vero v umetnost in njenim razočaranjem nad ljudmi se je poglobljajal, »pokazalo se je, da je bil tudi njen 'on' iz 'črede divjakov'«. Nikolaj je prejel pismo: »Prevarana sem nečloveško. Ne morem več živeti. Razpolagajte z mojim denarjem, kakor se vam bo zdelo prav. Ljubila sem vas kakor očeta in svojega edinega prijatelja. Zbogom.« (str. 52) Poskusu samomora je sledila bolezen, zdravila se je na Jalti, od tam mu je pisala, da je pokopala otroka. On ji je »pisaril dolga, dolgočasna pisma. Če bi jih ne bil, bi bilo prav tako dobro. Toda pri tem sem ji nadomestoval

rodnega očeta in jo ljubil kakor hčer!« In ji pošiljal njen denar. Po štirih letih se je vrnila, najela udobno stanovanje in ga okusno uredila. Živi leno, brezciljno, dolgočasno in čedalje bolj malomarno življenje. »Zdoma hodi samo enkrat na dan, popoldne, da obiskuje mene.« (str. 53) Ni več radovedna. Skrb kaže le še do pešanja njegovega zdravja, ponuja mu pomoč, on je ne sprejme.

Tudi on zahaja k njej, zlasti ko se po domačem kosilu počuti najslabše. Nagovarja jo, da bi kaj počela ali se poročila, kar zaničljivo zavrača. Skupaj z njo čedalje več toži in godrnja. »V meni se godi nekaj, kar se spodobi samo sužnjem: v moji glavi noč in dan brodirajo zlobne misli, v duši pa so si zvila gnezdo čustva, kakršnih prej nisem poznal. Sovražim, preziram, obsojam, sem ogorčen in se bojim. Postal sem pretirano strog, zahteven, razdražljiv, nevljuden, nezaupen ...« (str. 59) Obuja pa tudi lepe spomine na svojo preteklost: »Dosegel sem več, kakor sem smel sanjati. Trideset let sem bil ljubljen profesor, imel sem čudovite tovariše, dosegel sem spoštovanje in ugled. Ljubil sem, se oženil iz strastne ljubezni, imel otroke. Skratka, če se ozrem nazaj, se mi zdi vse življenje kakor lepa, nadarjeno zgrajena kompozicija. Zdaj ostane še eno, ne pokvariti finala. Zato je treba človeško umreti. Če je smrt v resnici nevarnost, jo moram dočakati, kakor se spodobi učitelju, učenjaku in državljanu krščanske države: bodro in z mirno dušo. Toda jaz kvarim finale. Potapljam se, zatekam se k tebi, prosim pomoči, ti pa mi govoriš: tonite, to mora biti.« (str. 61)

H Katji redno zahaja na obisk nadarjen, zelo izobražen nekoliko nenavaden in čudaški petdesetletni profesor filologije Mihail Fjodorovič. »Najznačilnejši za način njegovega govorjenja je trajni šaljivi ton in nekakšna zmes filozofije in komedijantstva, ki spominja na Shakespearove grobarje. Govori vedno o resnih stvareh, toda nikdar resno. Njegove sodbe so rezke, zadirčne, toda mehki, enakomerni, šaljivi ton jih blaži, tako da rezkost in zabavljanje ne žalita ušes in da se jima kmalu privadiš. Vsak večer prinese pet, šest anekdot iz univerzitetnega življenja. (...) Kadar govori, se mu nasmihaajo samo oči in obrvi. Pri tem ni v njegovih očeh ne sovraštva ne jeze, pač pa mnogo ostrosti in posebne lisičje zvitosti, ki jo je moč opaziti le pri zelo ostro opazujočih ljudeh. Če naj govorim še o njegovih očeh: opazil sem na njih še neko posebnost. Če jemlje od Katje kozarec ali posluša njene opazke ali če jo spremlja s pogledom, kadar za trenutek odide iz sobe, opažam v njegovem pogledu nekaj krotkega, prosečega, čistega ...« (str. 61–63) Skupaj pijejo čaj in potem vino, igrajo karte, obrekujejo in opravljajo. Profesor, ki je v začetku temu nasprotoval, se ob njem in Katji tudi sam čedalje bolj predaja zastrupljenemu načinu pogovora, ko ironija zaradi praznote preide v cinizem. Njihovo druženje je zmes privlačnosti in odbojnosti, ko se jim studi lastno govorjenje in govorjenje drugih dveh.

Nikolajeva žena Varja in hčerka Liza Katjo sovražita, ona ju prezira. On si to razlaga strokovno s patriarhalnega stališča kot zaostalost ženske pred moškim.

Najnižja točka profesorjevega doživljanja drugih je Lizin častilec in pretendent za njeno roko Gnekker. Nikolaj ga prezira, o njem in o vsem, kar je povezano z njim, se izraža samo slabšalno, odklonilno in sovražno.

»Vsak dan je pri nas, toda nihče v moji rodbini ne ve, kakšne rodbine sin je, kje se je učil in od česa živi. Ne igra in ne poje, toda nekaj ima opraviti z muziko in petjem

...« »Jaz se na primer nikakor ne morem sprijazniti s svečanim izrazom, ki ga ima moja žena, kadar je Gnekker pri nas; tudi se ne morem sprijazniti s tistimi steklenicami lafita, renskega in heresa, ki jih postavljajo na mizo samo zaradi njega, da bi se s svojimi očmi prepričal, kako bogato in razkošno živimo. Tudi Lizinega sunkovitega smeha, ki se ga je naučila na konservatoriju, ne morem prebaviti in njene navade, stiskati oči, kadar so moški v hiši. Predvsem pa nikakor ne morem razumeti, zakaj vsak dan zahaja k meni in kosi z menoj bitje, ki je mojim navadam, moji vedi in vsemu skladu mojega življenja popolnoma tuje in ki ni popolnoma nič podobno ljudem, ki jih imam rad.« (str. 55)

»Imam občutek, kakor da sem nekoč živel v pravi družini, zdaj pa kakor da kosim v gosteh pri nepravni ženi in vidim nepravo Lizo.« (str. 56)

»Jaz pa sem mrk. Očitno sem vsem napoti in oni so napoti meni. Nikdar prej nisem dobro poznal razrednega ponosa, zdaj pa me muči prav nekaj temu podobnega. Prizadevam si in iščem v Gnekkerju same slabe lastnosti, ki jih kmalu najdem, in se mučim, da ne sedi na njegovem snubaškem stolu človek mojega kroga. Njegova navzočnost vpliva name slabo še v drugem smislu. Kadar sem sam s seboj ali v družbi, ki jo imam rad, nikdar ne mislim o svojih zaslugah; če pa se jih spomnim, se mi zde malenkostne, kakor da sem postal znanstvenik šele včeraj; v prisotnosti takih ljudi, kakršen je Gnekker, pa se mi zde kakor silno visoka gora, katere vrh izgineva v oblakih, ob njenem vznožju pa gomazé komaj opazni Gnekkerji.« (str. 57)

»Ko me zlobno čustvo obvlada, govorim dostikrat neumnosti in ne vem, zakaj jih govorim. Tako se je nekoč zgodilo, da sem dolgo s prezirom bolščal v Gnekkerja in naenkrat brez vsakega vzroka izbruhnil:

Lahko kdaj orel med kokoši šine,
kokoš nikdar ne vzdigne se v višine ...

Najbolj zoprno pa je, da se vede kokoš-Gnekker dosti bolj pametno kakor orel-profesor. – Gnekker ve, da ima ženo in hčer na svoji strani in uporablja tole taktiko: ali odgovarja na moja zbadanja s popustljivim molkom (češ starec ni pri pravi pameti – kdo bi se z njim prerekal) ali pa se dobrodušno norčuje iz mene. Čudovito, kako silno lahko človek oplitvi! Sposoben sem ves čas med obedom sanjariti, kako bo prišlo na dan, da je Gnekker šarlatan, kako bosta Liza in žena spoznali svojo zmoto in kako ju bom potem zbadal; in take grde sanje zdaj, ko stojim z eno nogo v grobu!« (str. 70–71)

Žena pritiska nanj, da bi šel v Harkov in tam pri profesorskih znancih poizvedel po Gnekkerjevem premoženju in rodbini. Na koncu zgodbe ji ugotovi. Tam ne najde nobenega sledu o rodu in premoženju družine Gnekker, pač pa dobi sredi noči od žene telegram, da sta se tajno poročila. »Berem ta telegram in se za trenutek prestrašim. Ne straši me ta korak Lize in Gnekkerja, temveč moja ravnodušnost, s katero sem sprejel novico o njuni poroki. Pravijo, da so filozofi in pravi modrijani ravnodušni. Ni res, ravnodušnost – to je mrtvoud duše, prezgodnja smrt.« (str. 79)

Navedena besedila iz zgođe Čehova govorijo o trohnenju odnosov in celotnega sožitja v družini, službi in družbi starajočega se profesorja Nikolaja. On usodno odpoveduje v svojih vlogah moža, očeta, profesorja, kolega, tasta potencialnemu zetu Gnekkerju, varuha, zastopnika ali očima osiroteli kolegovi hčerki Katji ter v vlogi

starajočega se človeka, ki se srečuje s svojim telesnim in duševnim pešanjem. To je poleg bolnega doživljanja samega sebe bistvena sestavina starostne puščobnosti. Oboje preprečuje kakovostno staranje; to sta patološka pojava pri staranju in pešanju, ne pa normalni lastnosti starosti in starostnega pešanja človeka.

2.3 BISTER RAZUM JE LE DOBRO ORODJE

V zgoraj navedenih besedilih izstopa jasen razumski uvid profesorja Nikolaja. O vsem, kar pripoveduje, sodi jasno in bistro v skladu s svojo kulturo, jasen razumski uvid ima tudi v svoje bolno doživljanje in sožitje. Ta značilnost vzbuja posebno pozornost. Običajno sta lastni razumski uvid in poznavanje svoje psihosocialne motnje pogoja za njeno reševanje, prav tako na ustrezen način tudi za njeno preprečevanje.

Skušajmo torej dojeti globlje, kakšna je vloga bistrega razuma pri nastajanju, razvoju, zdravljenju in preprečevanju starostne puščobnosti. Navedli bomo še par zgovornih odlomkov iz zgodbe.

O svojem doživljajskem stanju ugotavlja profesor Nikolaj: »*Hladen sem kakor sladoled in v srcu me je sram.*« (str. 39) Čustvena otopelost, hladnost in nezmožnost veseliti se so bistvene sestavine starostne puščobnosti, tega svojega boleznega stanja pa se človek jasno zaveda.

Profesor diagnosticira svoje nepravilno doživljanje drugih in o njem prodorno ugotavlja: »*Skrivati v sebi zlo čustvo do navadnih ljudi, ker niso junaki, more samo ozkosrčen ali zagrenjen človek.*« (str. 40)

Dejali smo, da je profesorjevo doživljanje univerzitetnega sluga Nikolaja zdrav otok, ki se dviga nad gladino njegove starostne puščobnosti. Njegov odnos s slugo Nikolajem ni brezosebno, predmetno razmerje, ker mu sluga spoštljivo streže. Profesorjeva razumna sodba o slugi kaže na pristen spoštljiv osebni odnos s človekom, ki je na vse pozoren in vse pomni: »*Tako more pomniti le človek, ki ljubi.*« (str. 41) Tu se srečujemo z znanim dejstvom, da človek v še tako hudi psihosocialni patologiji, npr. pri zasvojenostih in kroničnih omamah, ohrani kak otoček zdravega doživljanja sebe, drugih in sveta; to zdravo področje je dobro izhodišče za terapijo.

Na koncu zgodbe profesor Nikolaj razmišlja o sebi. Pri tem pove vrsto bistrih spoznanj. Morda je za razumevanje starostne puščobnosti odločilno njegovo spoznanje o povezanosti vsega doživljanja v celoto, ki je eksistencialno usmerjena v enovit smisel sebe, sožitja in sveta. Ta njegova ugotovitev se ujema s psihoterapevtskimi spoznanji Viktorja E. Frankla, da je za zdravo življenje in sožitje odločilna duhovna ali bivanjska usmerjenost v iskanje in odkrivanje smisla (Frankl, 2016).

»*Ko se dani, sedim v postelji, objemam z rokami kolena in ker nimam drugega, skušam spoznati sam sebe. 'Spoznaj sam sebe,' je čudovit in koristen svet; samo škoda, da se stari niso domislili pokazati načina, kako ga je treba uporabljati.*

Kadar mi je prej prišla želja spoznati koga drugega ali samega sebe, nisem obračal pozornosti na dejanja, ki so vedno pogojna, temveč na želje. Povej mi, kaj želiš, in povem ti, kdo si.

In zdaj se sprašujem, kaj želim?

Želim, da bi nas žene, otroci, prijatelji in učenci ne ljubili kot imena, kot firme in kot etikete, temveč kot navadne ljudi. Kaj še? Hotel bi imeti pomočnikov in naslednikov. Kaj še? Hotel bi se zbuditi čez kakih sto let in vsaj z enim očesom pogledati, kaj bo z znanostjo. Hotel bi živeti še kakih deset let ... Kaj dalje?

Dalje nič več. Mislim, dolgo mislim in se ne morem ničesar več domisliti. In kolikor bi tudi mislil in kolikor tudi bi si prizadevale moje misli, zame je jasno, da v mojih željah ni nečesa poglobitnega, nečesa zelo važnega. V mojem nagnjenju k zmedi, v moji želji živeti, v tem sedenju na tuji postelji in v stremljenju spoznati sam sebe, v vseh mislih, čustvih in pojmi, ki si jih sestavljam o vsem mogočem, manjka nečesa občega, kar bi vezalo vse to v eno celoto. Vsako čustvo in vsaka misel živi v meni posebej in v vseh mojih sodbah o znanosti, o gledališču, o literaturi, o učencih in v vseh podobah, ki mi jih riše domišljija, bi niti najbolj izurjen analitik ne mogel najti tistega, kar se imenuje obča ideja ali bog živega človeka.

In če ni tega, se pravi, da ni ničesar.

Pri takem uboštvu je zadostovala resna bolezen, strah pred smrtjo, vpliv razmer in ljudi, da se je vse, kar sem prej imel za svetovni nazor in v čemer sem videl smisel in radost svojega življenja, da se je vse to postavilo na glavo in se razletelo na kose. Zato ni nič čudnega, če sem poslednje mesece svojega življenja omračil z mislimi in čustvi, ki so primerni sužnju in barbaru, če sem zdaj ravnodušen in če ne opažam, da se dani. Če v človeku ni tistega, kar je višje in silnejše od vseh zunanjih vplivov, mu res zadostuje pošten nahod, da izgubi ravnovesje in da prične v vsaki ptici videti sovo in v vsakem zvoku slišati pasje tuljenje. In ves njegov pesimizem in optimizem z vsemi velikimi in majhnimi mislimi ima samo pomen simptoma in nič drugega.» (str. 79–80)

V zgodbi bister razum ne preprečuje starostne puščobnosti in stopnjevanja doživljajske zagrenjenosti. Ta patološki proces se dogaja najbistrejši osebi, ob svojem doživljajskem obolevanju ves čas ohranja svojo razumsko bistrino. Zgodba Čehova bi nas nagibala celo k hipotezi, da je bistrina razuma ob napačnem socialnem in doživljajskem razvoju dejavnik tveganja za starostno puščobnost; njegov literarno izostren prikaz se pogosto potrjuje v vsakdanji izkušnji staranja intelektualcev. Tudi ob taki hipotezi pa bi bilo povsem nelogično predpostavljati, da bister razum povzroča to motnjo. Iz zgodbe ni mogoče sklepati, da jo povzroča, jasno pa se kaže, da je ne preprečuje.

Vsekakor Čehov opis bistrega, starostno puščobnega profesorja kaže na nujnost po razmisleku o vlogi razuma v življenju in sožitju, posebej tudi pri kakovostnem staranju. Morda bi na osnovi njegovega prikaza postavili naslednjo poskusno teorijo za nadaljnje empirično raziskovanje vloge razuma pri nastajanju, preprečevanju in zdravljenju starostne puščobnosti.

Razum je nujno potrebno orodje za človekovo zavestno usmerjanje v smiselni ali nesmiselni razvoj. Je zemljevid, ki daje človeku vpogled v bolj ali manj popolno sliko celote dejstev in možnosti. Ta vpogled je osnova za osebno orientacijo: za človekovo osebno stališče do dejstev in možnosti, za njegove odločitve in za izbiro sredstev pri uresničevanju odločitev. Ne zadošča pa niti, da bi se človek odgovorno odločil za smiselno možnost (etičnost), niti ne more pognati njegovega doživljanja

in ravnanja v uresničevanje odločitve (motiviranje in delovanje); za to so potrebne tudi dobre navade, veščine, okoliščine in mnogokrat sodelovanje z drugimi. Razum je delna psihična zmožnost, enako kakor čustva in navade. Življenjska usmerjenost v iskanje in odkrivanje smisla celote samega sebe – vključno s starostnim pešanjem – ter oblikovanje sožitja z ljudmi, kakršni so, in z naravo pa je celostno življenjsko dogajanje. Za kakovostno staranje sta bistveni tako smiselno delovanje posameznih razumskih zmožnosti kakor celostna smiselna življenjska usmerjenost. Brez tega drugega se človek ugreza v bivanjsko praznoto, ki je tudi bistvena sestavina starostne puščobnosti.

Današnje raziskovanje možganov daje vpogled v to, da je logična razumnost, ki jo procesira predvsem leva možganska polobla, v resnici le polovica razumnosti, druga polovica je celostno doživljanje sebe in okolja. Ta polovica dojema lepoto, se veseli in doživlja sebe kot del celote. Ta del razumnosti procesira desna možganska polobla. Njen razvoj je danes zanemarjen. Nevroznanstvenica Jill Bolte Taylor je potem, ko je preživela možgansko kap v levi hemisferi in se odlično rehabilitirala, napisala knjigo *Kap spoznanja* (Bolte, 2009). Vpogledi v to, kako pomagati človeku ob kapi in kako naj poteka rehabilitacija, so dragoceni prispevek, ki ga lahko da samo vrhunski strokovnjak, ki je moral sam preizkusiti vsa ta spoznanja ob lastni kapi. Nič manj dragocen prispevek avtorice pa ni uvid, da človekovo spoznanje sestavlja poleg razumsko logičnega tudi celostni doživljajski vidik, ki se ji je odprl po sili razmer, ko ji je ob kapi odpovedala vrsta funkcij leve možganske poloble – z naslovom knjige je poudarila, da ji je kap s tem, ko je ubila del možganov, omogočila bolj celostno spoznanje. Podobni argumenti, da je človeško spoznanje več kakor kognitivna inteligenca, so današnja spoznanja o čustveni in socialni inteligenci (Svetelšek, 2017).

V zgodbi se zaslužni profesor Nikolaj Stepanovič stara ob ugodnem stanju svojih razumskih zmožnosti ali natančneje svojih razumskih zmožnosti leve možganske poloble. O delovanju tega dela razuma je v besedilu vrsta nazornih opisov; kot izkušen predavateljski mojster na primer tako bleščeče opiše pravo razmerje med učno snovjo in njenim dobrim podajanjem študentom, da je to pravcati kratek priročnik za predavatelje. Ko pa upoštevamo celoto kognitivnih zmožnosti, se zdi, da jih je dobršen del vse življenje zanemarjal ali podcenjeval; še zlasti:

1. celostno doživljanje stvarnosti, ki jo procesira predvsem desna možganska polovica (drobci zanemarnega doživljanja se kažejo le v njegovih lepih spominih, npr. kako sta z ženo kopala otroka, kako je ona oboževala njegov poklic in vse kaže, da je on njo prav tako),
2. odnosni razvoj sožitja z ženo in vso družino, zlasti spremljanje zrelega osamosvajanja otrok in njuno staranje,
3. realistično spoznavanje in spremljanje celovitega življenja, ki se je dogajalo poleg njegove kariere – po njej je plezal in obiral sadove do vrha, ni pa razvijal zmožnosti za spuščanje na realna tla, zato ob starostnem pešanju pada.

V uvodu smo citirali Krambergerjevo, da Čehov v svojih novelah opisuje podrobnosti tako, da jih ni mogoče iztrgati iz celote. Mi smo to delali, da bi analizirali

značilnosti starostne puščobnosti pri glavnem junaku in v sožitju vseh udeležencev zgodbe, vendar so tudi za ta posebni namen citati izgubili pomembne poudarke. Zato bo bralec tudi glede uvida v starostno puščobnost veliko pridobil, ko bo imel pred seboj celotno novelo.

3 KAJ JE TOREJ STAROSTNA PUŠČOBNOST?

Čehov je v glavni osebi novele *Dolgočasna storija*, v profesorju Nikolaju, prikazal patologijo, ki smo jo poimenovali starostna puščobnost. Profesor Nikolaj je bil skozi vse življenje znanstveno, pedagoško in družbeno zelo uspešen in ugleden človek, na prehodu v starost pa postaja čedalje bolj zagrenjen v sebi in težaven v sožitju z družino, v službi in svoji družbi. V ničemer ne doživlja več veselja in navdušenja, stalno je malodušen, potrt, pobit, jezljiv, nezadovoljen, zagrenjen in notranje napet, nenehno doživlja tesnobo, nemir in otožnost, ne more spati, počuti se izčrpanega in na smrt bolnega, strah ga je prihodnosti, doživlja jo črnogledo, v odnosih z drugimi tarna, stoka, jadikuje, toži, obtožuje in kritizira, je nestrpen in nespoštljiv do vseh in do vsega, počuti se osamljenega in zapuščenega, sebe, druge in ves svet doživlja mračno in odurno, zapira se vase. V ničemer ne vidi smisla. Takšen je za vse ljudi, ki prihajajo z njim v stik, zlasti za bližnje, skrajno nezanimiv. Ob vsem tem pa mu spominske in spoznavne razumske zmožnosti delujejo povsem normalno in bistro.

Ta pronicljiv umetniški opis dolgočasne, puste in prazne starosti tako v doživljanju samega starostnika kakor v njegovem sožitju z drugimi nam je odprl slabo raziskano polje celostne človeške patologije, ki usodna ovira kakovostno staranje in medgeneracijsko sožitje. V življenju se z njo srečujemo dokaj pogosto v blažji ali hujši obliki. Ob staranju številne, razvajene in vase zaverovane baby boom generacije v naslednjih letih je nevarno, da se bo pojavljala pogosteje, zato je njeno raziskovanje zelo aktualno.

Ob analizi besedil v noveli lahko postavimo poskusno opredelitev te patologije kot pobudo za empirično raziskovanje.

Starostna puščobnost je celostna telesna, duševna, duhovna in sožitna motnja, ki se kaže kot kronično slabo razpoloženje, zagrenjeno stališče do sedanosti in črnogledo do prihodnosti, v sožitju z ljudmi, predvsem z najbližjimi, pa zlasti kot nestrpnost in nezmožnost za sproščen dialoški odnos. Razvija se ob tem, ko človek ne sprejema svojega starostnega pešanja ter se ne prilagaja spreminjanju svojih vlog v družini, službi in družbi. Značilno zanjo je, da človek kljub jasnemu razumskemu uvidu v zgrešenost svojega doživljanja in ravnanja le-tega ne zmore usmerjati v svetle, pozitivne vsebine in možnosti, v vedro, sproščeno in poglobljeno staranje ter doživljanje smisla starosti. S svojimi spoznanji, izkušnjami in drugimi osebnostnimi zmožnostmi ni za nikogar zanimiv.

Spoznavanje pojava, izvora in razraščanja starostne puščobnosti zahteva empirično psihosocialno raziskovanje. Raziskovati jo je treba celostno v vseh človeških razsežnostih:

- na telesnem področju, zlasti možganske procese pri njej,
- na duševnem in duhovnem vlogo strahu, neobdelanih slabih izkušenj, pomanjkanje vzorcev za vgrajevanje dobrih življenjskih izkušenj v starostno izpuščanje, vlogo omamnih razvad, ki so človeku že prej slabile stik s stvarnostjo, in narcizem;
- na socialnem področju je potrebno podrobno raziskati vlogo pomanjkljivih komunikacijskih navad, posebej nerazvitost večine za odprto poslušanje in za dialoški pogovor v vsakdanjem sožitju;
- na bivanjskem področju pa dotedanjo življenjsko usmerjenost ter razvitost svobode, odgovornosti in vesti.

Raziskovalni uvid v pojav, nastanek in razvoj starostne puščobnosti bo gerontologiji omogočil, da razvija programe za njeno preprečevanje in zdravljenje; to je njena pomembna naloga, ki bo mnogim odprla pot do kakovostnega staranja in lepšega sožitja z drugimi. Zato bomo v drugem članku zbrali nekaj spoznanj in dobrih praks o preprečevanju in zdravljenju starostne puščobnosti.

LITERATURA

- Čehov Anton Pavlovič (1967). *Novele*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Bolte Taylor Jull (2009). Kap spoznanja. *Moja pot okrevanja po možganski kapi*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Frankl Viktor Emil (2016). *Preslišani krik po smislu. Psihoterapija in humanizem*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.
- Kramberger Darja (1967). Sprema beseda. V: Čehov Anton Pavlovič (1967). *Novele*. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 178-184.
- Kurz K. Wolfram (1990). Die Sinnfrage in der späten Lebensphase. V: E. Lukas. *Geist und Sinn*. München: Psychologie Verlag Union, str. 139-160.
- Pavliha Marko (2017). O čemernežih in godrnjavcih. V: *IUS-INFO*, 6.3.2017; <http://www.iusinfo.DnevneVsebine/Komuna.aspx?id=190543>.
- Ramovš Jože (1990). *Doživljanje, temeljno človekovo duhovno dogajanje*. Ljubljana: Založništvo slovenske knjige.
- Ramovš Jože (2003). *Kakovostna starost. Socialna gerontologija in gerontagogika*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka in Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Ramovš Jože, ured. (2013). *Staranje v Sloveniji. Raziskava o potrebah, možnostih in stališčih nad 50 let starih prebivalcev Slovenije*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje.
- Ramovš Jože in Ramovš Ksenija (2010). Vitalni in navidezno vitalni starostniki v vseh generacijah v Turgenijevih Očetih in sinovih. V: *Kakovostna starost*, letnik 13, št. 3, str. 110-120.
- Ramovš Ksenija (2001). Analiza pogovorov s starimi ljudmi pri usposabljanju za osebno družabništvo. V: *Kakovostna starost*, letnik 4, št. 1-2, str. 15-36.
- Svetelšek Ajda (2017). Socialno-emocionalno funkcioniranje in staranje. V: *Kakovostna starost*, letnik 20, št. 2, str. 19-39.

Kontaktne informacije:

dr. Jože Ramovš

Inštitut Antona Trstenjaka za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje

Resljeva 11, p. p. 4443, 1001 Ljubljana

joze.ramovs@guest.arnes.si